

انتخاب "وزیران" و عنصر "کارآمدی"

■ درآمدی بر معنای وزیر و مفهوم کارآمدی

■ وزیر کارآمد چگونه عنصری است؟

(سبزی دواراه دژسای کمیسیونهای مجلس)

پرتال جامع علوم انسانی

مدخل:

وزیر کیست؟ کارآمدی چه معنا دارد؟ در راستای دستیابی به آرمانهای انقلاب، نقش یک وزیر کارآمد چگونه تعریف می‌شود؟ این پرسش‌ها با نزدیک شدن مقطع انتخاب و معرفی وزیران به مجلس، هر روز دامنه بیشتری می‌گیرد و اذهان بیشتری را متوجه خود می‌سازد.

شرایط کنونی انقلاب و ضرورت‌های خاص جهانی ایجاب می‌کند که انتخاب وزیران در مقطع کنونی هر چه بیشتر به حساسیت دامنه تحت مسئولیت و همچنین به نحوه عملکرد آنان بویژه در محورهای کاربرد، راندمان و هدایت منابع متکی گردد.

در گزارش ویژه حاضر ابتدا مفاهیم وزیر و کارآمدی تشریح شده و در ادامه، آراء شماری از رؤسای کمیسیونهای مجلس در خصوص ویژگی‌های وزیران در مقطع کنونی و جایگاه کارآمدی ارائه گردیده است.

■ درآمدی بر معنای "وزیر" و مفهوم "کارآمدی"

خسرو سلجوقی
غلام ابولفتحی

که بمعنی ملجا (پناه، جای) میباشد و یا از "وزر" (ثقل). بنا به مفهوم اول وزیر کسی است که حکام و امیران در مشکلات امور به رای او پناه می‌برند و بنا به معنی دوم، وزیر کسی است که سنگینی‌های امور و فعالیت‌های حکومت را بردوش می‌گیرد.

این خلدون در تعریف و معنی وزارت چنین می‌گوید: "وزارت از مهمترین پایگاه‌های سلطنتی و اساس همه پایگاه‌های پادشاهی است، زیرا نام آن بر مطلق باری دلالت میکند. زیرا این کلمه یا از

بررسی واژه وزیر و وزارت

وزیر در لغت بمعنی دستور، کلمه معربی است از لفظ پهلوی Vigir. واژه وزیر در اوستا بصورت "ویچیر" "Vicira" بمعنی فتوی دهنده آمده است.

در فرهنگها معانی متعددی برای این مقام آورده‌اند از جمله: هم‌پشت، و مددکار است. کسی که تصمیم می‌گیرد، و ایضاً دستیار، تدبیر، چاره و مشیر.

به نقل از پاره‌ای مورخان و محققان عرب، لفظ وزیر یا مشتق از "وزرا" میباشد

چنانکه حضرت علی علیه السلام بمردم فرمود: که من وزیر برای شما باشم بهتر است که امیر شما باشم انا لکم وزیرا خیر لکم منی امیرا

در مفهوم فقهی معنای دیگری که از واژه وزیر مستفاد می شود عبارت است از: عضو عالی رتبه و عالی مقام دولتی که قسمتی از امور عمومی را اداره می کند خواه در مرکز کشور و خواه در مرکز حوزه های بزرگ کشوری چنانکه در منشور حکومت مصر حضرت علی علیه السلام به مالک اشتر دستور داد که وزیر عادل برای خود انتخاب کند (۱)

در اصطلاح عرفی وزیر به کسی گفته میشود که در راس امور وزارتخانه ای شد. در عرف اداری وزیر بلا واسطه از جانب رئیس دولت مامور اجرای قانون و بخشی از اداره امور عمومی مملکت میشود که در اشکال حکومتی مبتنی بر تفکیک قوا در اجرای وظایف خود در برابر مجلس، مسئول است. بموجب اصل یکصد و سی و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران "هر یک از وزیران، مسئول وظایف خاص خود در برابر رئیس جمهور و مجلس است و در اموری که به تصویب هیات وزیران میرسد مسئول اعمال دیگران نیز هست"

"موازرت" بمعنی معاونت و یا از "وزر" بمعنی سنگینی مأخوذ است و گویی وزیر یا اعمال خویش سنگینیهای کار سلطنت را بردوش میگیرد و آن هم به معاونت و یاری مطلق باز میگردد.

اصطلاح وزیر بعنوان مقام معاونت و مشاورت در اداره امور در قرآن مجید نیز آمده است: "و اجعل لی وزیراً من اهلی هرون اخی اشدد به ازری واشرکه فی امری" در فرهنگ معین از وزیر بعنوان نیابت حکومت و در فرهنگ نفیسی وزیر بمعنی همنشین خاص پادشاه که "مشیر تدبیر و ظهیر سریر" باشد و تحمل بارگران مملکت را نماید" تعریف شده است.

بر اساس کتاب واژه های قرآن تالیف آقای محمد رضائی، وزیر شخصی است که بار مسئولیت مقام بالا دست خویش را بدوش می کشد.

وزیر در مفهوم حقوق اساسی صاحب منصب عالی رتبه و عضو عالی مقام قوه اجرائیه است که ریاست قسمتی از امور عمومی را دارد و در راس وزارتخانه قرار گرفته است.

در لسان قرآن وزیر بمعنی نماینده ششخص اول مذهب بکاررفته است (۱) چنانکه موسی (ع) از خداوند خواست که هارون برادرش را وزیر وی قرار دهد در بالا به این موضوع اشاره جامع و کافی شده است. در این مفهوم وزیر بمعنی مشاور (۲) مخصوص ششخص اول اسلام نیز آمده است.

۱- ترمینولوژی حقوق، دکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی.
۲- ماخذ پیشین

سیاسی دولت) به مفهوم مدیریت جامعه
معنی می‌دهد بنابراین:

- ۱- وزارتخانه برای نیل به یک یا چند هدف از اهداف دولت تشکیل میشود.
- ۲- وزارتخانه از طریق تعیین خط مشی، برنامه‌ریزی، نظارت و اجرا تحقیق یک یا چند هدف از اهداف جامعه را بر عهده دارد.
- ۳- وزارتخانه دارای ابعاد سیاسی و اداری میباشد.

وزارتخانه مجموع ادارات و دوائر دولتی است که بمنظور اداره یک سلسله خدمات عمومی تشکیل شده است. بموجب قانون استخدام کشوری مصوب ۱۳۴۵ وزارتخانه واحد سازمانی مشخصی است که بموجب قانون به این عنوان شناخته شده است (بند ۱ ماده ۱ قانون. ۱. ک)

وزیر کار آمد

در فرهنگ معین واژه کار آمد به شرح زیر آمده است:

- کاردان، کارآموز، مجرب
- آنکه کاری را به نیکویی انجام دهد.
- در لغت نامه دهخدا "کار آمد" بشرح زیر تعریف شده است:
- آنکه کارها را به نیکویی انجام دهد.
- آنکه کار داند.

- کارآمد، لایق، مجرب، ورزیده
بطور کلی هر نوع شاخص و معیاری در مورد "کارآمد" و "کاردان" بودن وزیر باید در راستای تبیین و تعیین اختیارات و وظایف اساسی او مد نظر قرار گیرد مضافاً اینکه در نگرش نظام گرایانه به موضوع "وزیر" عنوان

در کتب حقوق اداری "وزیر" بعنوان رئیس تمام سازمانها و ادارات تابع وزارتخانه تعریف شده است که طرز کار و فعالیت واحد سازمانی تحت نظارت خود راهدایت و تنظیم میکنند. وزیر در نظام اداری بالاترین قدرت سلسله مراتب اداری خود میباشد.

در نظام حکومتی جمهوری اسلامی ایران وزیر مقام سیاسی مسئولی است که اداره امور عمومی کشور اعم از سیاسی و اداری را به ریاست "رئیس جمهوری" بر عهده دارد و بموجب قانون اساسی یکی از ارکان قوه مجریه است که وظیفه سنگینی اجرای کلیه قوانین موضوعه مجلس شورای اسلامی و رهبری سازمانهای اداری را عهده‌دار میباشد.

"وزارت" بعنوان فعل وزیر تلقی می‌شود، همانطور که مرادف با وزارتخانه نیز معنی می‌دهد. وزارتخانه بعنوان عالیترین ارگان مسئول دولتی است به لحاظ:

- تبلور مهمترین تکالیف دولت از نظر سیاسی یا اداری
- تامین نیازهای عمومی جامعه
- ساز و کار نیل به اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران
- ابزاری برای تضمین پیشرفت متوازن بخشهای اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی

- برنامه ریزی کلی، هماهنگی امور در سازمان دولت و نظارت و ارزشیابی و اجرا
- اعمال حاکمیت قوه مجریه (قدرت

«مدیریت عالی» سازمان به مفهوم عام را احراز می نماید.

نهایت کلام اینکه تشخیص و تعیین معیار شاخص و یا الگوی «کارآمدی» وزیر بدون توجه و امعان نظر به اختیارات وظایف اساسی وی و نیز نگرش به او در مقام مدیریت عالی سازمان امری مجرد و انتزاعی بوده و عینیت لازم رانخواهد داشت. اینک در مورد اختیارات و وظایف اساسی وزیر و نیز فرآیند مدیریت بطور اجمالی سخن میرانیم.

اختیارات وزیر

اختیارات تشکیلات و سازماندهی وزارتخانه

اختیار عزل و نصب کارکنان و ماموران
اختیار وضع آئین نامه های اجرایی
درباره قوانین مربوط به وزارتخانه
اختیار انجام اعمال حقوقی
اختیار مراقبت و نظارت در اعمال سازمانهای وابسته به وزارتخانه و مأموران وزارتخانه

اختیار تنظیم بودجه و انجام معاملات دولتی

در رابطه با اختیارات وزیر توضیح نکات مشروحه زیر ضروری می نماید:

الف- بحث و بررسی در مقوله اختیارات وزیر مستلزم کند و کاو و اتخاذ یک زمینه ویژه تحقیق و مطالعه بوده و ماهیت کاوشگرانه این موضوع بانوجه به

درجه اهمیت و حساسیت آن پژوهشی و ژرف را می طلبد.

بطور کلی گزارش حاضر را می توان پیش درآمد و مدخلی بر تحقیق و پژوهش پیرامون مقوله «وزیر و وزارت» تلقی کرده و مجدداً لزوم انجام تحقیقات گسترده و ساختاری را یادآور شد.

ب- اختیارات مورد اشاره باید از دیدگاه قوانین مختلف نظیر قانون استخدام کشوری، قانون برنامه و حقوق پاره ای از مقامات و ارگانهای قانونی مورد توجه و عنایت قرار بگیرد.

وظایف اساسی وزیر

با توجه به مسئولیتها و تکالیف ناشی از قانون اساسی و قوانین عادی اصول کلی ذیل از وظایف اساسی وزیر میباشد:

تعیین و تطبیق خط مشی اساسی وزارتخانه و هماهنگی آن با سیاست عمومی کشور و برنامه ها و اهداف دولت برقراری هماهنگی بین واحدهای اداری وزارتخانه

ایجاد ارتباط نزدیک و هماهنگ بین فعالیتهای دستگاهها و تشکلهای سازمانی که از نظر وظیفه تابع وزارتخانه بوده و با یکدیگر همبستگی و پیوستگی قانونی دارند.

ایجاد روح همکاری و اتخاذ روشهای صحیح و منطقی بمنظور تقویت این حس در میان کارمندان و دستگاههای مربوط.

است و در واقع مجموعه این فعالیتها است که مدیریت را شکل می‌دهد و هماهنگی و نیل به اهداف را میسر می‌سازد.

بطور کلی مدیریت فرآیند بکارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی در برنامه ریزی، سازماندهی، بسیج امکانات و منابع، هدایت و کنترل است که برای دستیابی به اهداف سازمانی و بر اساس نظام ارزشی مورد قبول صورت می‌گیرد.

در رابطه با مدیریت ذکر این نکته ضروری است که بخشی از دانش مدیریت را میتوان از طریق آموزش فراگرفت در تحصیلات دانشگاهی و بخش دیگر را ضمن کار باید آموخت. در واقع بخشی را که با آموزش فراگرفته می‌شود علم مدیریت و بخشی را که با آموزش موجب بکار بستن اندوخته‌ها در شرایط گوناگون میشود هنر مدیریت مینامند. بنابراین با توجه به سهم و نقش و وزن "وزیر" در مجموعه تکاپوی سازمانهای اجرایی، باید آمیزه‌ای از علم و هنر در وزیر باشد.

در پایان بحث و بررسی پیرامون اختیارات و وظایف اساسی وزیر و نیز فرآیند مدیریت، نتیجه‌ای که بدست می‌آید اینست که دستیابی به ضوابط و موازین ناظر بر "کارآمدی" و "کاردانی" یک وزیر بواسطه ملحوظ داشتن نکات مشروحه زیر می‌تواند تحقق یابد:

الف - همانگونه که قبلاً عنوان گردید شاخص و الگوی "کارآمدی" و "کاردانی" باید از طریق تبیین، تحلیل و ارزیابی اختیارات و وظایف اساسی وزیر و نیز

تهیه و تنظیم طرح و برنامه‌های اصلاحی و اساسی وزارتخانه ذیربط سعی در اجرای مفاد و مواد برنامه‌های مصوب مجلس شورای اسلامی و هیأت دولت

نظارت و مراقبت در حسن جریان کلیه امور وزارتخانه

کوشش در اجرای قوانین و مقررات و تصویبنامه‌های مجبات و وزیران در حوزه فعالیت وزارتخانه ذیربط.

شرکت در هیات وزیران برای شورو اظهار نظر در مسائل مملکتی و طرح مسائل اختصاصی وزارتخانه که از لحاظ مسئولیت مشترک با هیأت وزیران ارتباط دارد.

حضور در مجلس شورای اسلامی برای توضیح و دفاع از خط مشی و برنامه‌ها و عملیات اجرایی وزارتخانه و مواردی نظیر سؤال و استیضاح و بطور کلی هر آنچه که در رابطه با نطق و مفاهیم قانون اساسی در مقابل مجلس شورای اسلامی عهده دار می‌باشد.

(نکاتی که در مورد اختیار وزیر بدان اشاره و توضیح داده شد در این قسمت نیز مصداق پیدا می‌کند)

وزیر در موضع یک مدیریت عالی هماهنگونه که قبلاً بیان شد وزیر مدیریت عالی را حائز می‌باشد و به تبع این عنوان در انجام وظایف خود فرآیندی را دنبال می‌کند که شامل اجزائی چون برنامه‌ریزی، سازماندهی، نظارت و کنترل، انگیزش، ارتباطات، هدایت و تصمیم‌گیری

فرایند مدیریت (مبانی نظری - تجربی) تهیه و تنظیم شود.

ب - باتوجه به نوعی معین و حدودی مشخص از وظایف، می توان نوع معینی از اطلاع، دانش و تخصص را برای ایفای وظایف وزیر در نظر گرفت. این امر باید از طریق انجام تحقیقات و پژوهشهای لازم پیرامون زمینه های تحصیل، همبستگی تجربه و تخصص، کاردانی و تجربه صورت می گیرد.

پ - بمنظور اجرای اصل ۱۳۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، برای وزیر بعنوان عامل بالقوه و بالفعل قدرت اجرایی کشور و نیز سمت رسمی وی یعنی وزارت، شرح کافی و وافق جامع و مانع، اختیارات، مسئولیتها و وظایف و روابط شغلی تنظیم و مجوز اداره امور اجرایی بصورت مشروح فراهم می گردد.

ارتقاء کیفی "مدیریت" وزیر در یک وزارتخانه به مثابه یک ضرورت تاریخی است.

نقش تعیین کننده سازمان و مدیریت در مقام انجام وظایف دولت و نیز عرضه خدمات عمومی بصورت عام و انجام وظایف وزارت به صورت خاص در چارچوب اداره امور عمومی غیرقابل انکار است.

درمورد ضرورت وجود "وزیران" کارآمد اساس تفکر بر آنست که قوه مجریه و نظام اجرایی مانند هر مجموعه اجتماعی

برای تحقق اهداف خود نیازمند عناصر و عواملی است که مدیریت مدیران کارآمد در زمره عناصر و عوامل مهم و فایق آن تلقی میشود.

"کارآمد وزیران" یکی از مشخصه های اصلی در سنجش کارآیی نظام اجرایی می باشد. اهمیت و تقدسی که مدیریت در سازمان دولت دارا می باشد ایجاب می نماید که "اداره امور عمومی" در بخشهای مختلف از طریق مدیریتهای توانمند و کارآمد بر بنیاد و پایه فکری منسجم قرار گرفته و به تطبیق تشکیلات و سازمانهای اداری کشور ابزار تحقق اهداف دولت با شرایط و مقتضیات اجتماعی و پروژه برنامه های مربوط به توسعه اجتماعی اقتصادی کشور بپردازد.

اکثر تصمیمات متخذه و یا طرحهای توسعه بوسیله ارگانهای نظام اجرایی از قوه به فعل در می آید و بطور کلی این سازمانهای اداری هستند که در تمام زمینه ها به تهیه و جمع آوری اطلاعات مبادرت ورزیده و بر مبنای اطلاعات جمع آوری شده اقدام به تهیه طرحهای اولیه در زمینه های مربوط به قوانین و مقررات، روشهای انجام کار (دستورالعملها) خط مشی ها و مبانی سیاستگذاری می نماید. به عبارت دیگر این مدیریت عالی است که تحت هدایت او طرح اولیه خط مشی کلی و جهت گیریهای اساسی در زمینه مسائل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی (پیش از طرح

آ نهادر هیات دولت و مجلس شورای اسلامی) تنظیم و تدوین می‌گردد.

طرح اولیه خط مشی و سیاستهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی کشور که مورد تصویب مجلس شورای اسلامی قرار می‌گیرد توسط عوامل اجرایی دولت تهیه می‌شود و بعد از تصویب قوه‌مقننه نیز این نظام اجرایی است که موظف با اجرای قوانین مصوب بوده و بطورکلی عهده‌دار انجام خدمات عمومی برای جامعه می‌باشد. بهرحال این مجموعه منتظم اداری (مقامات و موسسات) است که در مقام مدیریت به تصمیم‌گیری و اجراء می‌پردازد و رایند عملیات آنهاست که تاثیر خاصی در تحولات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بجای می‌گذارد.

یکی از اهداف اصلی دولت بهبود اساسی سطح زندگی تمام مردم کشور است و لازمه این امر وجود مؤسسات و نهادهای شایسته‌ای است که در برآوردن نیازمندیهای روزافزون مردم توانایی داشته باشد. در حقیقت اگر بموازات آماده کردن برنامه توسعه اجتماعی-اقتصادی سازمان و مدیریت مناسب برای اجرای برنامه‌ها ایجاد نشود این برنامه‌ها بصورت رویای محض باقی خواهد ماند. نهایت کلام اینکه اجرای طرحهایی در راستای توسعه اجتماعی-اقتصادی نمی‌تواند جامعه عمل بیوشد مگر آنکه شرایط نهادی لازم از جمله مدیریت بمثابه مهندسی نیروی انسانی، هماهنگی کوششها و مساعی اعضای سازمان و

استفاده از منابع برای نیل به اهداف معین یا توانائیا و شایستگی‌های خاص زمان فراهم آید.

یکی از عمده‌ترین وظایف دولت در وضع موجود، ایجاد شرایطی است که در آن تمام مناسبات و روابط اجتماعی در راستای توسعه اجتماعی-اقتصادی قرار گیرد. ابزار دولت برای ایجاد شرایط و بعبارت دیگر زمینه سازی و محیط سازی همان بنیادها و نهادهای اداری می‌باشد. اصولاً اعمال نقش دولت بعنوان عامل تغییردهنده و شکل‌دادن و عملی کردن سیاستهای مربوط در زمینه تحولات اجتماعی و توسعه میسر نمی‌شود، مگر اینکه توانایی انجام این عملیات از طریق استقرار مدیرتها توانمند و کارآمد تضمین شده باشد. بطورکلی نیاز عملی پدیده توسعه اجتماعی-اقتصادی ایران و سهم و نقش و وزن نظام اجرایی در مجموعه نظام حکومتی و در فرایند توسعه، تاثیر و اهمیت سازمان و مدیریت در مقام عرضه خدمات عمومی و بالاخره تحقق اهداف مندرج در قانون اساسی نظیر "اصل سوم" و اجرای مصوبات مجلس شورای اسلامی ایجاب می‌نماید که در این مقطع زمانی با توجه به نقش بارزی که برگزیدگان سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در پیشرفت یا تأخر جامعه دارند، عناصر اجرایی بطور عام و "وزرا" بطور خاص باید از صلاحیت، تخصص علمی و فنی، تجربه عملی و بطورکلی از صفات مدیریت بهره‌مند بوده تا توانایی مقابله با مسائل و مشکلات جامعه را داشته باشند.